

کلیات

فصیحِ خوافی، از صاحب‌منصبان دربار تیموری، در ایام عزل از دیوان و پس از مرگ بایسنقر (۸۳۷ ق)، منزوی شد. در این هنگام، تصمیم گرفت تاریخ‌نامه‌ای عمومی بنویسد که دربرگیرنده حوادث سال‌های حیاتش نیز باشد. به نظر می‌رسد او بی‌درنگ، پس از مرگ بایسنقر میرزا، یادداشت‌برداری و ترتیب مقدمات امر را آغاز و در سال‌های ۸۴۲ تا اواخر ۸۴۵ ق به تألیف آن اقدام کرده است. حاصل کار تاریخ‌نامه عمومی مجمل فصیحی بود (ناجی نصرآبادی، ص پنجاه و هفت).

پیکربندی

مجمَلِ فَصِيحِي مشتمل بر مقدمه و دو مقاله است: مقدمه «از هیوط آدم صفی (ع) تا زمان ولادت حضرت محمد (ص) که به عام‌القیل موسوم است»؛ مقاله اول «از ولادت حضرت علی (ع) تا زمان هجرت که مبنای تاریخ بر آن است و آن ۵۳ سال است»؛ مقاله دوم «از هجرت آن حضرت [...] الی یومنا هذا [= ۸۴۵ ق]» به اسلوب سال‌شماری؛ خاتمه در «ذکر بعضی از احوال هرات که مولد و منشأ این ضعیف است». نویسنده قصد داشته خاتمه یادشده درباره تاریخ شهر هرات را، که زادگاهش بوده، بر کتاب بنویسد که فرصت نیافته است (آزند، ص ۱۵۴؛ براون، ج ۳، ص ۴۴۷).

ویژگی‌های تاریخ‌نگاری

تنها ارزش و اهمیت اصلی کتاب مجمل فصیحی در ذکر تاریخ درگذشت شاعران و ادیبان ماوراءالنهر و خراسان است که شمار آنان بر هر کتاب دیگری چیرگی دارد (براون، ج ۳، ص ۴۷۹؛ صفا، ج ۴، ص ۴۹۶). جز این، بیش‌تر مطالب کتاب اصولاً رونوشت یا اقتباسی است از طبقات ناصری*. بخشی از مجلد نخستین آن نیز که در شرح حال متصوفه است، واژه به واژه، رونوشتی از تذکرة الاولیای عطار است، جز این‌که جای حروف را عوض کرده است. در ارزیابی‌ای کلی، باید این کتاب را تذکره یا ترجمه احوال یا شرح و فیات دانست؛ زیرا هم بیش‌تر حوادث تاریخی کتاب اقتباس از دیگر تاریخ‌نامه‌هاست و هم، بیش از هر چیز، در آن و فیات اعیان آمده است (حمیدی، ص ۳۹۱).

Middle East, ed. Bernard Lewis & P. M. Holt, London, Oxford University Press, p. 59-78. Najmabadi, S. (1990). *Persische Handschriften*, Heidelberg, Heidelberger Universitätschriften.

مَجْمَلُ الطُّومَارِ

تاریخ‌نامه اثر سیدلقمان بن حسین ارموی (ارموی، لقمان بن حسین*).

ارموی تألیف این اثر تاریخی را تألیف در ۹۹۲ ق به پایان رسانده است (ششن، ۱۳۹۱، ص ۳۱۴). این کتاب مشتمل بر سه «رابطه» است که عبارت‌اند از مقدمه، ۱۲ فصل، و خاتمه. مقدمه از آدم (ع) آغاز و تا حکمرانان مصر و والی ترک آن دیار، مسیح‌پاشا، قزمانیان و ظهور عثمانیان ادامه می‌یابد. مؤلف در این بخش، تاریخ افسانه‌ای استانبول را (بنا به آگاهی موجود در منابع یونانی) آورده است؛ «رابطه»ی دوم کتاب به تاریخ عثمانی اختصاص یافته است. مطالب مربوط به نه پادشاه نخست عثمانی که در آن آمده مطالبی کوتاه و کم‌ارزش است. اما مطالب مربوط به سلطان سلیمان قانونی، سلیم دوم و مراد سوم مفصل بوده و عمدتاً متکی به اسناد و منابع موثق دولتی است و بنابراین دارای ارزش بسیاری است. تاریخ دوران سلطان سلیم دوم و جانشین او به گونه‌ای تحلیلی و سال به سال نوشته شده است. وقایع در رجب سال ۹۹۲ ق به یک‌باره پایان می‌یابد. آخرین مطلب مندرج در این بخش، خبر دفتردار شدن محموددیگ در قرمان است؛ در «رابطه»ی سوم کتاب، یعنی خاتمه، فهرست صدراعظم‌ها از علاءالدین پاشا تا سیاوش پاشا که در رجب سال ۹۹۲ ق معزول شد، آمده است (ششن، ۱۳۹۱، ص ۳۱۴؛ Babinger, p 181 - 184; *Oriente Moderno*, vol. III, p 135).

منابع

ششن، رمضان (۱۳۹۱). «مورخان عثمانی»، تاریخ‌نگاری و مورخان عثمانی، ترجمه و تدوین نصرالله صالحی، تهران، پژوهشکده تاریخ اسلام.
Babinger, F. (1927). *Geschichtschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig. *Oriente Moderno*, Editor-in-chief: Claudio Lo Jacono, Istituto per l'Oriente C.A. Nallino, Rome.

مَجْمَلِ فَصِيحِي

تاریخ‌نامه عمومی، به فارسی، اثر فصیح‌الدین خوافی (خوافی، احمد بن علی*)، در نیمه اول قرن ۹ ق.